

ב. כופים כלי על עקרב בשביל שלא יישך. רבי יהודה הביא מעשה מרבן יוחנן בן זכאי שחשש בדבר לחיוב חטאת, משום 'צידה'. (ע"ע לעיל קז).

הריגת מזויקים; אם רצים אחריו, מותר להרגם משום פיקוח נפש. כן הוא לפרש"י, הרי"ף ר"ח ורמב"ן. אבל לפרוש התוס', לרבי יהודה המחייב על מלאכה שאינה צריכה לגופה אין התר אלא בחמשה המזויקים שמנו חכמים: זבוב שבארץ מצרים, צירעה שבנינוה, עקרב שבחדייב, ונחש שבארץ ישראל, וכלב שוטה בכל מקום – אבל בשאר מזויקים אין בדבר משום 'פיקוח נפש'. וכן הרז"ה אוסר להלכה בשאר המזויקים מלבד החמשה. אם אינם רצים אחריו; רבא בר רב הונא התיר להרוג נחש ועקרב, (וכרבי שמעון הפוטר במלאכה שא"צ לגופה, וכאן לא גזרו חכמים. וכן סובר רבי יהושע בן לוי – כפירוש התוס' ורז"ה). ואילו רב הונא אביו אסר. (ואף על פי שמותר לכפות עליהם כלי כנ"ל – הריגה לא התירו חכמים שמפורסם הדבר יותר. עפ"י תוס'). ורב ששת אמר: נחש – דורסו לפי תומו. וכן אמר רב קטינא: עקרב – דורסו לפי תומו. [ואפשר שכן היא דעת רבי ינאי שנהג התר בהריגת צירעה, והיינו בדורך לפי תומו].

א. מרש"י יש לדייק שדריכה לפי תומו אינו ודאי שימות בכך, ומותר משום דבר שאינו מתכוין, ואף לרבי יהודה האוסר דבר שאינו מתכוין, כאן מותר. ואולם הרמב"ן מפרש שמתכוין להריגתם, וכרבי שמעון הפוטר במלאכה שאינה צריכה לגופה, אבל לרבי יהודה – חייב חטאת.

ב. רבנו חננאל, ר"י ורמב"ן כתבו להלכה שאין להקל בהריגתם אלא בדריסה לפי תומו. ואולם חמשת המזויקים שמנו חכמים – הורגם כדרכם (ראשונים). ויש שהתירו להרוג שאר מזויקים שאינם מסוכנים (עפ"י ר"ת, ע' שה"ג).

ולמעשה כתבו הפוסקים שרק אלו שמסכנים חיי אדם כמו כלב שוטה, נחש או עקרב (גם שחור), או אפילו צירעה שנמצאת בקירבתו של תינוק – מותר להרגם גם כאשר אינם רודפים אחר האדם, וגם מותר לרדוף אחריהם ולחפשם. אבל מזויקים שאינם מסכנים חיים אלא שנשיכתם גורמת לכאב וסבל רב – כופה עליהם כלי וכד'. ואם אי אפשר – מותר לדרסם לתומו דרך הילוכו, באופן שאחרים לא יבואו לטעות שמותר לקטול חרקים גם בלא חשש נזק. וכשרודפים אחריו ואי אפשר לצודם – מותר להרגם להדיא (עפ"י או"ח שטז, י; ש"כ כה, א-ב, ע"ש). ויש מי שכתב לבעל נפש להחמיר על עצמו בכל אותם מזויקים שאין בהם סכנת נפש ואינם רודפים אחריו, שלא להרגם בשום דרך, לחוש לדעת המחייבים על מלאכה שאינה צריכה לגופה (עפ"י שו"ע הגר"ז. ולכאורה כפיית כלי כמוה כהריגה לענין זה, אך נראה שיכול לתפסם בכלי פתוח ולזרקם התוצה, שאין זו 'צידה').

דפים קכא – קכב

קצד. האם מותר לטלטל פמוטות וקרונות?

רבי אבא בר כהנא אמר רבי חנינא: פמוטות של בית רבי מותר לטלטלם בשבת. ופירש לרבי זירא: 'כאותם של בית אביך' (רש"י ור"ח: קטנות היו [ואין בהם פרקים], אבל גדולות אדם קובע להם מקום. תוס': גדולים שאין בהם חיתוכים, או קטנים אעפ"י שיש להם).

להלכה, פמוטות שאינם יקרי ערך שאדם קובע להם מקום, מותרים בטלטול [ואם היו דלוקים בכניסת שבת - ע' לעיל קכ] ככלי שמלאכתו לאיסור - לצורך גופו ומקומו. ואם הם יקרים - אסורים. וכן אם עשויים פרקים או דמוי פרקים - אסור [רעט, ז. ורוב פמוטות שלנו נראים כשל פרקים. וכל שמסתפק בדבר - אסור לטלטל. אור לציון ח"ב יח, כא בבאורים. וע' אג"מ או"ח ח"ה כב, כט שהורה על פמוט המורכב משני חלקים ע"י בורג, שאינו בכלל 'מנורה של פרקים'].

ע"ע פרטים לעיל מו.

וכן קרונות (העשויות למרכב אנשים) של בית רבי מותר לטלטלן.
בניטלות באדם אחד, אבל בשני בני אדם לא נפשט הדבר (ר"ח).

דף קכב

קצת. א. נכרי שהדליק את הנר או דלה מים מן הבור וכדו' לצורך עצמו או לצורך ישראל או לצורך אנשים רבים - האם מותר לישראל להנות מהם?

ב. האם מותר לאדם להעמיד בהמתו בשבת לרעות על גבי עשבים ועל גבי המוקצה?

ג. עיר שישאל ונכרים דרים בתוכה, והיה בה מרחץ המרחיץ בשבת - האם מותר לרחוץ בו מיד במוצאי שבת?

א. נכרי שהדליק את הנר (לעצמו, או לנכרי אחר) - ישראל משתמש לאורו. ואם בשביל ישראל - אסור. מילא מים להשקות בהמתו - משקה אחריו (דוקא. רש"י. וע' באה"ל שכה, י) ישראל. ואם בשביל ישראל - אסור.

א. באיסור דאורייתא אין חילוק בין ישראל זה לאחר; הכל אסורים להנות ממלאכת נכרי שנעשתה עבור ישראל, וצריך להמתין במוצאי שבת 'בכדי שיעשו'. אבל בעשיית איסור דרבנן כגון הבאת דבר דרך כרמלית - אין איסור אלא לזה שנעשה בשבילו (עפ"י תוס' ועוד). ורבנן תם (בספר הישר רפו) כתב להתיר אף בדאורייתא לישראל אחר. והר"ן צידד לאידך גיסא, שמא אף באיסורים דרבנן אסור לכולם, מלבד באיסור תחומין (וכן נסתפק בתורי"ד). ונקטו הפוסקים לעיקר כדעה ראשונה (או"ח שכה, י ובשעה"צ שם אות מח ומשנ"ב שם סקמ"א).

ב. דבר שהיה יכול לישראל ליתלו בהתר; לדעת רבנו תם (בתוס' ספר הישר רפו) ועוד (וכן הביא הרמ"א שכה, י), לא נאסר כשהגוי הביאו באיסור, כגון שדלה מים מהבור עבור שתיית ישראל עצמו, הואיל והיה יכול לירד לבור ולשתות שם - שותה מן המים שדלה לו הנכרי. ור"י אוסר בכל אופן. וכן דעת שאר ראשונים. וכן העיקר להלכה, ואולם במקום צורך גדול או לצורך שבת יש לסמוך להקל (עפ"י משנ"ב שכה סקנ"ו. וכתב מהרי"ל (בשו"ת, קט) שאף ר"ת לא התיר אלא בדיעבד). ובמוצאי שבת יש להתיר מיד בכל אופן (חיי אדם, מובא במשנ"ב שם).

היה הנכרי מכירו לישראל, אסור ליהנות ממנו אפילו לא עשה במיוחד עבור ישראל. ואמר רבא, דוקא בכגון מילוי מים וכד' שיש בו אפשרות תוספת מלאכה והרי מרבה בשביל ישראל, אבל בדבר שאין בו תוספת כגון הדלקת הנר ש'נר לאחד נר למאה, או בעשיית כבש וכד' - מותר אפילו מכירו, כיון שעיקר עשייתו בשביל עצמו. ואביי לא התיר אלא כשעשה שלא בפני ישראל, אבל עשאו בפניו - אסור.

פרשו התוס' שלא נחלק אביי אלא בכגון מעשה דרבן גמליאל בספינה, שאם היה עושה בפניו אסור מפני שעיקר עשייתו לרבן גמליאל שהיה נשיא וראש, אבל בעלמא מותר אפילו בפניו.

היו שם נכרים וישראל, ועשה הנכרי מלאכה עבורם; אם רוב ישראל, או אפילו מחצה על מחצה – אסור [ואפילו לא עשה בפני ישראל, ואף בכגון נר לאחד נר למאה. כן מבואר בגמרא ובפרש"י. וערש"י להלן קנא. ובהדושי בית מאיר שם], ואם רוב נכרים – מותר, שעיקר עשייתו עבורם. אם הנכרי המדליק נשתמש בעצמו באותו נר, אפילו יש שם רוב ישראל – מותר, כי עיקר עשייתו לעצמו והרי אינו מרבה לישראל, שגם לאחד נר למאה (ראשונים [ועריטב"א]; שו"ע רעו. ב. ובמגיד-משנה (ו, ד) נשאר ב'צ"ע' בדין זה. ובתוס' (ד"ה אהדרינהו) משמע שאין התר ברוב ישראל אלא במחצה על מחצה). ע"ע פרטים נוספים בשו"ת אור לציון ח"ב כה, ד.

האחרונים דנו רבות בדין חשמל המיוצר בתחנת כח על ידי נכרים – האם מותר להשתמש באותו חשמל; יש אוסרים. ואולם רבים כתבו להתיר, וגם מנהג העולם כן. וכמה טעמים ניתנו בדבר [חלקם אינם שייכים אלא באופנים ומקומות מסוימים כמובן]; א. אין זו הנאה ישירה ממלאכת הנכרי המפעיל את התחנה. ב. הפועלים עושים מלאכה על דעת הגויים בעלי התחנה ולא על דעת המשתמשים. ג. יש לסמוך על דעת הסוברים שגם הדולק מערב שבת ובא נכרי והוסיף בו שמן, מותר להשתמש לאורו אף בזמן שכבר כלה השמן הראשון, אף כאן יש להתיר להשתמש במכשיר שהיה דולק מערב שבת ברציפות. ד. כשרוב אנשי העיר נכרים, הרי נעשה עבורם. ויתכן שאפילו במיעוט נכרים מותר כיון שגם לצורך אותם נכרים בלבד היו מפעילים התחנה. ה. כשיש במקום חולים ותינוקות, כיון שהמלאכות נעשות לצרכם בהתר – מותר לכולם להשתמש בו (עפ"י אנצ. תלמודית כרך יח, עמ' תשלז ואילך, ע"ש בהרחבה רבה).

ב. מעמיד אדם בהמתו לרעות על גבי עשבים בשבת, אבל לא ע"ג המוקצה (שמה יטול בידו ויאכיל). ומבואר בגמרא (וכ"ה בשו"ע שכד, יג) שאם אינו מעמידה שם באופן ישיר אלא עומד בפניה שלא תפנה הנה והנה, והיא באה על גבי המוקצה בלעדיו – מותר.

עשבים שנלקטו בשבת על ידי נכרי – מוקצים הם. ואפשר אפילו לרבי שמעון דלית ליה מוקצה. ואם היו העשבים גדלים במקום שבהמת ישראל יכולה להגיע אליהם, אפשר שאינם 'מוקצה' (עתוס'; חדושי רעק"א או"ח שכד, יג).

ג. עיר שישאל ונכרים דרים בתוכה והיה בה מרחץ הפועל בשבת; אם רוב נכרים – מותר לרחוץ בה ישראל מיד במוצאי שבת. ואם רוב ישראל – ימתין בכדי שיחמו חמים מפני שמחממים עבור הרוב.

א. מחצה על מחצה – ימתין בכדי שיחמו (ע' להלן קנא. רי"ף; או"ח שכד, יג). רבי יהודה אומר: באמבטי קטנה, אם יש שם רשות (- אדם חשוב, שיתכן ובשבילו מחממים) – רוחץ בה מיד (ע' בגמרא שם. ומשמע שבספק אם בשבילו חממו או בשביל ישראל, תלוי הדבר במחלוקת רב ושמואל). יש מי שכתב שאין כאן מחלוקת, ומודה ת"ק לרבי יהודה באמבטי קטנה (ספר הישר לר"ת ש).

ב. אפילו אם בשבת רוב הרוחצים הגם נכרים, אך כיון שבמוצאי שבת רוחצים בו רוב ישראל, כשחממו בסוף היום על דעת ישראל חממוהו, הלכך צריך להמתין בכדי שיחמו (משנ"ב שכו סקל"ז).

ולעולם הולכים אחר רוב האנשים הרגילים לרחוץ בו במוצאי שבת באותה העת (משנ"ב סקל"ח). ג. דבר שניכר שנעשה במיוחד בשביל ישראל מסוים, כגון נכרי שחפר קבר עבור ישראל או עשה לו ארון – אסור ליהנות ממנו עולמית (כדלהלן קנא).

פרק שבעה עשר

קצו. א. דלתות הכלים ודלתות הבית שנתפרקו – האם מותר לטלטלן בשבת?
ב. דלתות הכלים ודלתות לול של תרנגולים – האם מותר לסלקן ולהחזירן בשבת?

א. דלתות הכלים שנתפרקו, בין שנתפרקו בחול בין בשבת – ניטלות עם הכלים, אבל דלתות הבית שנתפרקו – אינן ניטלות, לפי שאינן מן המוכן (שהרי אינן עשויות לטלטלן).

א. בכלל 'דלתות הבית', דלתות של חלון (ע' משנ"ב שח סקל"ט). וכן ארון גדול המכיל ארבעים סאה (שש"כ כ, מג. וצ"ע הלא אינו מוקצה (שח, ב) וא"כ י"ל שדלתותיו מיטלטלות. ומ"מ ארון קטן הקבוע בקיר וכד' – אסור, וכדין לול המחובר לקרקע. ומה שכתב שם להתיר לפרק דלת ארון קטן של עורה ראשונה – היינו במיטלטל).

ב. יחוד לדעת מערב שבת מועיל להתיר טלטולה, גם יחוד לשבת אחת (שמירת שבת כהלכתה כ, מג; כג הערה ק עפ"י ערוה"ש וחזו"א).

ג. ידית הקבועה בדלת, שנתפרקה – אסורה בטלטול [ויש מקילים כאשר היא נופלת מדי פעם מן הדלת]. ואם היא עשויה להכניסה ולהוציאה בדלת לפי הצורך – מותר להשתמש בה בשבת (ע' שש"כ כ, מג. ובהערה קמו; בנין שבת עמ' מט).

ד. אם צריך אומן להחזיר את הדלת לכלי – הרי היא אסורה בטלטול (עפ"י או נדברו ח"ז מו, וכן מובא בשלמי יהודה ג, ג בשם הגרשו"א – עפ"י תורי"ד כאן. ואין הדבר מוסכם – ע"ש בסוף הספר בקונטרס הגרש"ש).

ב. דלתות של שידה תיבה ומגדל (המיטלטלין); למאן דאמר יש בנין בכלים, אין מסלקים אותן מן הכלי ואין מחזירים, שכשם שיש בנין בכלים כך יש בהם סתירה. ולמ"ד אין בנין וסתירה בכלים – לאביי, משמע שיותר ליטול ולהחזיר, ולרבא – מותר ליטול אבל אסור להחזיר, גזירה שמא יתקע (וחייב משום 'מכה בפטיש' (רש"י), וי"א שחייב משום 'בונה' כי בתקיעה בחוזק מעשה אומן יש בנין בכלים (ר"ן עפ"י רי"ף ורמב"ם).

דלת של לול – לא נוטלים ולא מחזירים מפני שהוא מחובר לקרקע.

א. להלכה אין בנין וסתירה בכלים ומותר ליטול הדלת מציריה ואסור להחזיר גזירה שמא יתקע, כרבא (או"ח שח, ט). וכלי הבא במידה, שמכיל ארבעים סאה ויותר – יש בו בנין וסתירה, כנ"ל.
ב. דלת של לול המחובר לקרקע – המחזירה חייב משום בונה (כדמשמע ברש"י וברמב"ם י, יד כב, כה; ב"י שיג וט"ז שם סק"ה. ומלשון הרמב"ם בפכ"ב נראה שאינו חייב אלא אם תקע, ותמה המ"מ הלא גם בלא תקיעה חייב משום בונה על החזרתה. וכ"מ בפסקי הרי"ד והרי"א ז).

דפים קכב – קכג

קצו. כלים שמלאכתם לאיסור – מהם בטלטול?

כלים שמלאכתם לאיסור, כגון קורנס של נפחים; רב יהודה אסר בטלטול אפילו לצורך גופם כגון לפצח בקורנס אגוזים. רבה התיר לצורך גופם ולא צורך מקומם (כמפורש להלן קכד. וברש"י). אביי הקשה על כך ורבה תירץ לו, וחזר אביי והסכים לרבה (תוס') והתיר לצורך גופם ואסר לצורך מקומם. ואילו רבא התיר אף לצורך מקומם. אין איסור אלא כגון שמטלטלם מחמה לצל או מפני הגנבים (וכן סוברים רב ורבי אלעזר. להלן קכד:).